

Tuliszów 18.08.2022

dr hab. Maciej Witkowski, prof. AWSB

Akademia WSB

Recenzja pracy doktorskiej mgr Moniki Moskal pt.:

„The life of the Chinese community living in Poland. The course and degree of assimilation. Sociological analysis”

napisanej pod kierunkiem prof. UŚ. dr hab. Andrzeja Niesporka

Recenzowana praca składa się z sześciu rozdziałów opatrzonych wstępem. Ostatni numerowany rozdział ma charakter podsumowujący przedstawione wcześniej rozważania. Otrzymany maszynopis zawiera 151 stron tekstu w języku angielskim. Struktura pracy wydaje się dobrze odpowiadać celom badawczym założonym przez autorkę. Najważniejszym z nich jest podjęcie próby empirycznej odpowiedzi na pytanie o okoliczności mające związek z przebiegiem procesu asymilacji Chińczyków przyjeżdżających do Polski. Autorka zwraca tutaj uwagę zarówno na przyswajanie elementów symbolicznych kultury polskiej, jak i na praktyczne aspekty codziennego funkcjonowania w warunkach społeczeństwa polskiego. Fenomen funkcjonowania chińskich społeczności poza Chinami od wielu lat budzi szerokie zainteresowanie badaczy. Jednakże w tradycji socjologii polskiej bardzo rzadko mamy do czynienia z dobrze ugruntowanymi w materiale etnograficznym studiami empirycznymi wchodzącymi w głąb tego zjawiska (znacznie częstsze są studia poświęcone społeczności Wietnamczyków).

W mojej opinii praca ma charakter unikalny. Została napisana przez osobę nie tylko doskonale znającą język chiński, ale również pracującą zawodowo na rzecz Chińczyków mieszkających w Polsce. Inspiracją do realizacji badań były intrygujące doświadczenia własne związane z pracą polsko-chińskiej tłumaczki. Nie jest to oczywiście praca pisana z pozycji insidera, ale z pewnością w sytuacji, w której autor ma wyjątkowy, uprzywilejowany dostęp do badanej grupy, a jednocześnie doskonale rozumie standardy poznawcze i oczekiwania czytelnika zanurzonego w polskim dyskursie socjologicznym. Pisanie pracy etnograficznej z perspektywy bliskiej osobistej zażyłości z przedstawicielami badanej grupy jest



przedsięwzięciem trudnym i ryzykownym, na co sama autorka refleksyjnie zwraca uwagę. Przytaczane w pracy cytaty znanych badaczy stanowią znakomitą egzemplifikację tego rodzaju problemów.

W rozprawie można odnaleźć trzy meta-części. W pierwszej wprowadzająco-teoretycznej - złożonej z trzech rozdziałów - autorka kompetentnie opisuje różnorodność istniejących w naukach społecznych teorii kultury oraz funkcjonowanie społeczności Chińczyków w Polsce. Znajduje się tu także syntetyczny zarys głównych wzorów kultury chińskiej.

W części drugiej, która odpowiada rozdziałowi czwartemu przeczytamy obszernie i refleksyjne przedstawienie koncepcji metodologicznej badań własnych.

W części trzeciej, na którą składają się rozdziały piaty i szósty, znajduje się prezentacja i interpretacja wyników badań własnych.

Oceniając strukturę i kompozycję pracy należy stwierdzić, że jest ona bardzo klarowna i przekonująca. Autorka ma z pewnością dar zwięzłego i syntetycznego przedstawiania złożonych kwestii. Dzięki temu stawiane tezy i interpretacje wydają się jasne. Dobre wrażenie sprawiają pojawiające się regularnie rekapitulacje wcześniejszych rozważań. Z jednej strony może dawać to wrażenie redundancji, lecz z drugiej pozwala czytelnikowi skoncentrować się na głównym nurcie rozważań.

Rozdział pierwszy poświęcony został teorii kultury. Autorka zdecydowała się na dokonanie przeglądu przede wszystkim klasycznych, modernistycznych koncepcji tego złożonego pojęcia. Wyraźnie widać jej fascynację dokonaniem socjologii amerykańskiej, z których robi dobry użytek dla swojej koncepcji narracyjnej i badawczej. Wydaje się, że najważniejszą częścią rozdziału pierwszego jest podrozdział 1.4, w którym znajdujemy rozważania poświęcone pojęciu asymilacji – kluczowemu konstruktowi całej rozprawy. Autorka zwraca uwagę na różnorodność sposobów rozumienia tego pojęcia, a także konieczność osadzenia go w szerszej perspektywie teoretycznej. Pojęcie asymilacji jest zestawiane z takimi konstruktami jak integracja kulturowa, akomodacja kulturowa, akulturacja, pluralizm kulturowy, separatyzm kulturowo-społeczny. Wydaje się, że mgr Moskal z determinacją zmierza do przyjęcia raczej psychokulturalistycznego sposobu rozumienia asymilacji – traktując je jako proces zindywidualizowany, w którym społeczno-kulturowy wymiar funkcjonowania zredukowany jest do zindywidualizowanego uczenia się i nabywania symboli i wzorów kulturowych, adaptowania własnych postaw do otoczenia społecznego,

podmiotowych procesów dostosowywania sposobów zachowania do obserwowanych norm społecznych, sformalizowanego uczestnictwa w zinstytucjonalizowanych formach życia społecznego. Z pewnością jest to jedna z wielu dobrych opcji, które zostały ujęte w rozważaniach autorki. W moim odczuciu do tego podejścia (generalnie zmierzającego w kierunku koniecznych uproszczeń na użytek operacjonalizacji asymilacji w projekcie badań ilościowych) bardzo użyteczna byłaby koncepcja rozumienia asymilacji sformułowana przez Johna Berry wykorzystywana najczęściej jako narzędzie analizy psychologicznych strategii akulturacyjnych w środowiskach migrantów.

W rozdziale drugim mgr Moskal opisuje najważniejsze zjawiska związane z funkcjonowaniem mniejszości chińskiej w Polsce. Szczególne miejsce w tej części rozprawy znajduje problematyka ilościowej analizy liczebności Chińczyków w Polsce. Autorka obnaża liczne i fundamentalne braki w wiedzy o Chińczykach w Polsce. Są to typowe problemy, które bardzo często pojawiają się w przypadku studiów nad społecznościami migrantów, np. okazuje się, że nasze szacunki liczebności Chińczyków w Polsce są zaskakująco nieprecyzyjne. Stosunkowo niewiele wiemy o charakterze podziałów wewnątrzgrupowych tej społeczności i idącej za nimi emicznej terminologii. Autorka bardzo przekonująco stara się osadzić interpretację zjawisk zachodzących w Polsce na tle tradycji badań nad Chińska diasporą na świecie. Podstawowym elementem tych rozważań jest wielokrotnie zauważana w literaturze niezwykła umiejętność adaptacji (zwłaszcza ekonomicznej) chińskich migrantów do warunków funkcjonowania w nowym środowisku społecznym. Mgr Moskal zauważa, że proces przybywania w nowe miejsca został zinstytucjonalizowany: emigrantów wspiera wewnątrznie współdzielone międzynarodowe doświadczenie dotyczące niezbędnej wiedzy i dostępnych praktyk adaptowania się w nowym miejscu. W pracy interesująco opisane zostały emiczne konstrukty kulturowe odpowiedzialne za łagodniejszy proces społecznego i psychologicznego dostosowania się poza terytorium Chin: *jaoxiang* i *guanxi*. W rozdziale drugim znajdujemy także dodatkowe uzasadnienie podjętego tematu badań. Otóż zwłaszcza od początku 2016 roku obserwujemy nagły i dość zaskakujący wzrost liczebności społeczności Chińczyków osiedlających się długoterminowo w Polsce. Dodatkowo w Chinach nastąpił zdecydowany wzrost popularności Polski jako celu turystycznego, czego owocem jest przekroczenie (przed wybuchem pandemii Covid19) liczby 100 tys. turystów z tego kraju odpoczywających w Polsce. Warto także wspomnieć, że w 2019 roku popularny chiński magazyn turystyczny przyznał Polsce statuetkę „topowej destynacji turystycznej” na letni wypoczynek. Polska staje się również coraz bardziej atrakcyjnym miejscem wyjazdów edukacyjnych: między latami



2015 i 2019 liczba chińskich i tajwańskich studentów w Polsce wzrosła prawie dwukrotnie. Zaprezentowana analiza tych trendów jest niezwykle cenna sama w sobie, ale jednocześnie dodatkowo podkreśla wagę podjętego tematu: jak przebiega proces adaptacji Chińczyków w Polsce w warunkach dynamicznego wzrostu ich liczebności? Autorka zwraca uwagę na dwa potencjalne czynniki utrudniające proces asymilacji: problemy komunikacji językowej i silne przywiązanie do własnej kulturowej wyjątkowości. Konkluzją rozważań w tym punkcie jest stwierdzenie, że w Polsce można oczekiwać specyficznego wzoru chińskiej asymilacji. Może się on składać z wyjątkowo elastycznego połączenia kultywowania chińskiej tożsamości kulturowej ze swobodnym uczestnictwem w życiu społeczeństwa większościowego. W tym rozumieniu ów wzór asymilacji oznacza otwarcie się na relacje społeczne w społeczeństwie polskim, ale przy zachowaniu rdzenia wartości i symbolicznego przywiązania do kultury chińskiej. By wyjaśnić wielkie przywiązanie migrantów do symbolicznej chińskości oraz jej zawartość, autorka zamieściła w pracy rozdział trzeci. Jego główną treścią jest analiza chińskiej ideologii własnej kulturowej wyjątkowości oraz historyczno-społeczny zarys jego funkcjonowania.

W części metodologicznej autorka przekonująco opisuje schemat postępowania badawczego. Rozdział ten jest dobrze połączony z wcześniejszą częścią teoretyczną, zwłaszcza rozważaniami poświęconymi adaptacji kulturowej Chińczyków w Polsce. Analiza procesu asymilacji to główny punkt rozwijanej strategii empirycznej. Autorka zdecydowała się na badania o charakterze ilościowym, które zostały uzupełnione badaniami jakościowymi. Wyjaśnienie powodów decyzji o wykorzystaniu mieszanego modelu metodologicznego należy do mocnych stron pracy. W obu przypadkach autorka stara się poznać różne aspekty procesu asymilacji Chińczyków przyjeżdżających do Polski.

W części ilościowej zoperacjonalizowano szereg podstawowych zmiennych związanych z bieżącym poziomem asymilacji: długość pobytu w Polsce, zakładany czas dalszego pozostawania w Polsce, poziom wykształcenia, sytuację zawodową, znajomość języka polskiego. Poziom asymilacji został zoperacjonalizowany z wykorzystaniem specjalnego, stworzonego samodzielnie przez autorkę 12-pytaniowego prostego kwestionariusza złożonego z pytań zamkniętych. Autorka pisze, że kwestionariusz diagnozuje poziom „spolszczenia”. Zauważmy, że choć tego rodzaju narzędzia zawsze budzą kontrowersje (zazwyczaj zarzuca się im nadmierne upraszczanie zjawiska), to jednak praktyka badawcza i społeczna pokazuje ich użyteczność. Warto wspomnieć tu o dyskusjach toczonych wokół tzw. „testów polskości” wykorzystywanych pomocniczo w polskich konsulatach na użytek

procedury przyznawania Karty Polaka. W badaniu wzięły udział osoby przebywające w Polsce co najmniej od 12 miesięcy. Próba nie ma charakteru losowego, autorka zebrała grupę osób, które wypełniły kwestionariusz metodą kuli śnieżnej.

Warto zwrócić uwagę na zaawansowany sposób adaptacji kulturowo-językowej kwestionariusza ankiety, która została opracowana w trzech wersjach: chińskiej (mandaryńskiej), angielskiej i polskiej. Autorka, choć znała język chiński, zdecydowała się na niezależną konsultację chińskiego narzędzia z trzema native speakerami. Szkoda, że sam proces uwzględniania ich uwag nie został w pracy opisany. Potencjalnie dawałoby to nam dodatkowy, interesujący materiał do interpretacji zakodowanych w języku różnic w mentalności/percepcji świata. Być może materiał ten autorka wykorzysta w innej, osobnej pracy.

Jakościowa część realizacji projektu badawczego została sensownie skorelowana z częścią ilościową. Po otrzymaniu wypełnionych ankiet autorka zdecydowała się na pogłębione wywiady z osobami najbardziej różniącymi się od siebie. Dzięki temu otrzymaliśmy bardzo zróżnicowane opisy przebiegu procesu asymilacji. Wywiady były prowadzone w języku chińskim lub angielskim (przydałoby się wyjaśnienie dlaczego niektórzy Chińczycy woleli rozmawiać w języku angielskim?).

Prezentując założenia metodologiczne własnego schematu badań autorka była bardzo świadoma licznych trudności organizacyjnych i ograniczeń poznawczych planowanego studium. Bez wątplenia jest to znak refleksyjności i dojrzałości w prowadzeniu badań empirycznych. Mgr Moskał wie, że realizacja projektu badawczego w hermetycznym środowisku mniejszościowym zazwyczaj wiąże się z licznymi kompromisami. Bazując na własnych doświadczeniach badawczych, dobrze rozumiem, że w tego rodzaju przypadkach założenia „podręcznikowe” są standardami nieosiągalnymi, które u doświadczonych, znających realia empiryczne badaczy wywołują uśmiech. W tym kontekście zamieszczone przez autorkę liczne wyjaśnienia i komentarze zasługują na uznanie (np. fragment o chińskich kulturowych strategiach budowania zaufania w relacji interpersonalnej lub część o problemach związanych z nagrywaniem wywiadów).

Trzecia część pracy ma charakter wybitnie empiryczny.

W części ilościowej autorka testuje hipotezy o związkach między głównymi zmiennymi a poziomem zasymilowania Chińczyków w Polsce. Dość czytelnie prezentuje wykresy i poddaje je interpretacji. Jest to przedsięwzięcie bardzo trudne, zważywszy na wielką różnorodność osób objętych badaniem. Odnajdywane są ciekawe zależności. Sądzę, że

najbardziej interesującym, choć nie zaskakującym, odkryciem jest brak bezpośredniej zależności między długością pozostawania w Polsce a poziomem asymilacji. Oczekiwanie takiej zależności jest wyrazistym przykładem naiwnego myślenia w kategoriach uproszczonej „hipotezy kontaktu”, choć z całą pewnością empiryczne rozstrzygnięcie tej sprawy przez autorkę zasługuje na uznanie. Sugeruję, by ewentualna dalsza analiza uzyskanych danych poszła w kierunku analizy korelacji między poszczególnymi składowymi konstruktami asymilacji. Projekt taki mógłby zostać zrealizowany w przyszłości, jako uzupełnienie istniejących analiz.

W części jakościowej przedstawiona została analiza wywiadów pogłębionych. Znajduje się tutaj sporo interesujących cytatów. Autorka starała się na ich podstawie zrekonstruować sposób życia Chińczyków w Polsce. Mgr Moskal wykazuje się umiejętnością przekonującego przedstawienia uzyskanych przez siebie wyników. Cele badawcze zostały poprawnie zrealizowane. Wyniki swoich badań autorka w kompetentny sposób odnosi do głównego nurtu wiedzy socjologicznej w tym obszarze.

Na wysoką ocenę zasługuje dobór literatury. Autorka skorzystała z kanonu wiedzy socjologicznej i sinologicznej. W bibliografii można znaleźć także mało znane, lecz interesujące prace napisane przez badaczy spoza Europy.

W końcowej części recenzji chciałbym zwrócić uwagę na kilka spraw dyskusyjnych i problematycznych, które pojawiają się w trakcie lektury. Nie zmieniają one jednoznacznej, bardzo pozytywnej oceny całości rozprawy, którą uważam za niezwykle wartościową.

1. Sposób rozumienia pojęcia asymilacji przyjęty przez autorkę jest w moim subiektywnym odczuciu nieco poza głównym nurtem socjologicznego dyskursu (a także dyskursu polityki migracyjnej). Oczywiście autor zawsze ma prawo zdecydować się na definicje projektujące w swoich badaniach, jednak z perspektywy czytelności pracy dobrze byłoby odnieść się w takiej sytuacji w sposób jeszcze bardziej systematyczny do różnic między asymilacją, integracją i adaptacją kulturową.
2. Faktycznie realizowane badania ilościowe nie mają charakteru odkrywania zależności przyczynowo-skutkowych, a jedynie wskazują na związki między zmiennymi. W niektórych miejscach autorka zaciera granice między tymi dwoma schematami wnioskowania. Obliczając korelacje autorka powinna zwrócić uwagę

na warunki i ograniczenia stosowania współczynnika Pearsona (np. nie powinno się liczyć korelacji Pearsona między zmiennymi o skalach nominalnych).

3. Część jakościowa pozostawia pewien niedosyt. Przedstawione cytaty i interpretacje są na tyle interesujące, że czytelnik chciałby otrzymać zdecydowanie więcej informacji na temat życia badanych. Sądzę, że w kolejnych publikacjach te unikalne dane powinny zostać wykorzystane w sposób jeszcze pełniejszy.
4. Pewnym pomysłem na dalsze zwiększenie mocy perswazyjnej pracy mogłoby być uzupełnienie jej o nawiązanie do klasycznej koncepcji granicy etnicznej Fredrica Bartha. Teoria norweskiego badacza pozwoliłaby przekonująco wyjaśnić np. dlaczego długość pobytu w Polsce nie przekłada się na poziom asymilacji do polskości.

W podsumowaniu recenzji stwierdzam, że przedłożona rozprawa doktorska mgr Moskał jest cenną socjologiczną monografią opisującą złożone zjawisko społeczne jakim jest zjawisko asymilacji Chińczyków w Polsce. Trudny temat został w niej przedstawiony w sposób dojrzały, a jednocześnie przystępny dla czytelnika (choć pod względem językowym, przed ewentualną publikacją całości pracy lub jej fragmentów wskazana byłaby korekta angielskiego native speaker). Kompetencje autorki w podstawowym obszarze w jakim lokowana jest pozycja (socjologia lub antropologia społeczna) są bardzo wysokie. Przewiduję, że na podstawie swoich badań autorka przygotuje jeszcze liczne opracowania, które znajdą uznanie najbardziej wymagających recenzentów w czasopismach naukowych z zakresu socjologii, sinologii i antropologii społecznej.

Z pełnym przekonaniem uważam, że rozprawa doktorska mgr Moniki Moskał stanowi interesujące oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego oraz wskazuje na posiadanie przez nią wysokiego poziomu ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie naukowej nauki socjologiczne, a także zaawansowanych umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Rekomenduję dopuszczenie mgr Moniki Moskał do dalszych procedur związanych z przyznaniem stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki socjologiczne.

